

134; Gül Durmuşoğlu, "Sözlükbilim Işığında Türk Sözlükcülüğü", *Dilbilim ve Türkçe*, Ankara 1991, s. 111-117; Mehmet Ölmez, "Türk Dillerinin Sözlükleri ve Türk Sözlükcülüğü", a.e., s. 88-100; a.mlf., "Eski Türkçenin Sözlükleri", *Kebikeç*, sy. 6, Ankara 1998, s. 119-123; Aziz Gökçe, *Türkiye Türkçesinin Tarihî Sözlükleri*, Ankara 1998; Nadir İlhan, *Geçmişten Günümüze Sözlükcülük Geleneği ve Türk Dili Sözlükleri*, Elazığ 2007; Hasan Eren, "Çağatay Lugatları Hakkında Notlar", *DTCFD*, VIII/1-2 (1950), s. 145-163; a.mlf., "İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul 1988, XXXI + 406 s.", *TDL*, LVI/443 (1988), s. 272-291; A. K. Borovkov, "Zur Geschichte der Wörterbücher des Çağatayische", *Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther Universität Halle-Wittenberg Gesellschafts-Wissenschaftliche Reihe*, X, Leipzig 1961, s. 1357-1362; Ahmet Caferoğlu – Özden Taneç, "Yeniçağ Türk Dili Lüगतleri", *TDED*, XIV (1966), s. 9-52; İlhan Çeneli, "Türk Lehçe ve Şiveleri Sözlükleri", *TK*, XIII/156 (1975), s. 368 (48)-371 (51); Talat Tekin, "E. V. Sevortyan, Etimoloğesky slovar tyurkskiy yazıkov (obsçetyurkskiye i mejtyurkskiye osnovi na glasnıye), 767 s., Moskva 1974", *TDAY Belleten* (1975-76), s. 274-285; a.mlf., "Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü", *Türk Dili Dergisi*, VII/37, İstanbul 1993, s. 8-11; Kevork Pamukçyan, "Ermeni Harflı Türkçe Yazma Sözlükleri", *TT*, V/25 (1986), s. 52-54; Erkin Emet, "Uygur Türklerinde Sözlükcülük ve Doğu Türkistan'da Yeni Basılan Üç Sözlük", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sy. 2, Ankara 1996, s. 399-402; Avni Gözütk, "Türkiye Türkçesinin İlk Sözlüğü Lehçe-i Osmânî", *EFAD*, sy. 24 (1997), s. 29-38; Mustafa S. Kaçalın, "Hüseyinoğlu Hasan'ın Dört Dilli Sözlüğü: Şâmilü'l-Luğâ", *Türk Dilleri Araştırmaları*, VII, Ankara 1997, s. 55-122; Aziz Yakın, "Dil Bilgisi ve Dil Bilimi Terimleri Sözlükleri", *TDL*, sy. 548 (1997), s. 154-157; a.mlf., "Etimoloji Sözlükleri", a.e., sy. 542 (1997), s. 140-150; Şirvan Kalsın, "Harezmi Türkçesi ve Sözlükleri", *Kebikeç*, sy. 6: Tarihî Türk dillerinin sözlükleri özel sayısı, Ankara 1998, s. 131-133; Jale Demirci, "Kıpçak Sözlükleri", a.e., sy. 6 (1998), s. 145-151; a.e., sy. 7-8: Günümüz Türk dilleri ve sözlükleri özel sayısı (1999); Ahmet Topaloğlu, "Kubbealtı Lugatı ile İlgili Çalışmalar", *Kubbealtı Akademik Mecmuası*, XXXV/1, İstanbul 2006, s. 18-22; a.mlf., "Üniversitelerde Leksikoloji Bölümleri Açılmalıdır", *Türk Edebiyatı*, XXXIV/391, İstanbul 2006, s. 4-9; İlyas Karşlı, "Osmanlı Metinleri Anlamada Arapça'nın Önemli- Lüğatı Cüddü Örneği", *MÜİFD*, sy. 32 (2007), s. 45-88; J. Eckmann, "Kâmûs", *EI²* (İng.), IV, 527-528; Ömer Faruk Akün, "Şemseddin Sâmî", *İA*, XI, 418-420; a.mlf., "Bianchi, Thomas-Xavier", *DİA*, VI, 118-119; Christine Woodhead, "Clauson, Sir Gerard", a.e., VIII, 49; Muhammet Nur Doğan, "Esad Efendi, Ebtüşhakzâde", a.e., XI, 339; Abdülkadir Özcan, "Hafid Efendi", a.e., XV, 112; Azmi Bilgin – Necmettin Hacıeminoğlu, "Kıpçaklar / Kıpçak Türkçesi", a.e., XXV, 421-424; Tahsin Yazıcı, "Muhyi-i Gülşenî", a.e., XXXI, 79-81; Yusuf Çotuksöken, "Sözlük", *TDEA*, VIII, 43-47 (Türkçe sözlükler üzerinde ve özellikle Türkiye Türkçesi sözlükleri hakkında bugüne kadar ciddi bir çalışma yapılmamıştır. Mevcut yayınlar listelerden ibaret olup birbirinin tekrarı niteliğindedir. Ancak ansiklopedi maddelerinde birkaç sözlük hakkında doyurucu bilgilere ulaşmak mümkündür).

 AHMET TOPALOĞLU-MUSTAFA S. KAÇALIN

SPAHO, Fehim (1877-1942)

Bosnalı âlim ve yazar, reîsülulemâ.

4 Şubat 1877'de Saraybosna'da (Sarajevo) doğdu. Babası Mekteb-i Nüvvâb olarak bilinen Yüksek Şeriat-Hâkimlik Okulu'nun müdürü Hacı Hasan Efendi'dir. İlk öğrenimini Saraybosna'da tamamladı. Ardından Mekteb-i Nüvvâb'a girdi ve buradan mezun oldu. 7 Ekim 1895'te vilâyet arşivcisi olarak devlet memurluğu görevine başladı. Aralık 1896'da Saraybosna'daki şer'î mahkemeye tayin edildi. Eylül 1897'deki kadılık sınavını kazandı ve bu arada aynı kurumda resmî Türkçe mütercimi oldu. 1901-1908 yılları arasında Saraybosna'da kadılık yaptı. 1908'de hükümet kâtipliğine, 1911'de sekreter yardımcılığına ve 1915'te hükümet sekreteri görevlerine getirildi. Şubat 1919 – Ekim 1920 tarihleri arasında Belgrad'daki Din İşleri Bakanlığı'nda daire başkanlığı görevini üstlendi. Ardından Saraybosna'ya döndü. 1923 yılına kadar Saraybosna'da hükümet üst düzey müsteşarı ve din işleri bölümü başkanı olarak görevde bulundu. İki defa siyasî sebeplerle emekliye ayrıldı ve 1936 yılına kadar ilmi çalışmalar ve çevirilerle meşgul oldu. 1936'da İslâm Dinî Birliği nâibliğine getirildi. Aynı yılın nisan ayında Yüksek Şeriat Mahkemesi başkanı oldu. 1937'de Vakıf Kurulu, Reîsülulemâ Meclisi müşavirliği ve Reîsülulemâ Seçme Kurulu üyeliklerine seçildi. 20 Nisan 1938 tarihinde reîsülulemâ oldu. 6 Mayıs 1938'de resmen göreve başladı ve 9 Haziran 1938'de Saraybosna'daki Hünkâr Camii'nde bu münasebetle menşur töreni yaptı. 13 Şubat 1942'de Saraybosna'da vefat etti ve Gazi Hüseyin Bey Türbesi yakınına defnedildi.

Fehim Spaho ilmi çalışmalarını genç yaşlarından itibaren sürdürmüş ve özellikle Türkçe'den Boşnakça'ya çeviriler yapmıştır. İlk yazıları daha on dört yaşında iken Saraybosna'daki *Bošnjak* adlı dergide yayımlanmış (1/8, 20 Ağustos 1891), yine Saraybosna'da *Nada* adlı dergide bazı yazıları ve çevirileri çıkmıştır. Kurucuları arasında bulunduğu *Behar* adlı dergide de birçok makalesi ve çevirisi neşredilmiştir. *Narodna Uzdanica* adlı müslümanlara ait kültür ve eğitim derneğinin 1924-1927 yılları arasında başkan yardımcılığını, 1927-1928 yıllarında başkanlığını yaparak bu derneğin yayımladığı *Kalendar Narodne Uzdanice* adlı dergide makaleleri çıkmıştır.

Eserleri. 1. *Arapski, Perzijski i Turski Rukopisi Hrvatskih Zemaljskih Muzeja u Sarajevu*. Saraybosna'da Zemaljski Muzej'deki yazmaların katalogudur. Bunun sadece I. cildi Državna Tiskara tarafından neşredilmiş olup (Sarajevo 1942) eserde söz konusu müzede bulunan 203 yazma eser tanıtılmaktadır. 2. *Turski Rudarski Zakoni*. Türk dönemine ait madencilik kanunlarına dair bir eserdir. *Glasnik Zemaljskog Muzeja* adlı dergide neşredildikten sonra özel baskı olarak Zemaljska Štamparija tarafından yayımlanmıştır (Sarajevo 1913). 3. *Naši Narodni Nazivi Mjeseci u Turskim Kalendarima iz Sedamnaestoga Vijeka*. XVII. yüzyıldaki Türk takvimlerine ait bölgedeki halkın kullandığı ay adlarıyla ilgili bir broşürdür. *Glasnik Zemaljskog Muzeja* dergisinde neşredildikten sonra kitap halinde yayımlanmıştır (Sarajevo 1930). Ayrıca diğer küçük çaplı eserleri arasında *Pobune u Tuzlanskom Srezu Polovicom Osamnaestog Vijeka* (nşr. Državna Štamparija, Sarajevo 1933), *Iz Javnog i Privatnog Života u Doba Turaka* (nşr. Balkanski Institut, Beograd 1936), *Mješovitni Brakovi* (nşr. Državna Štamparija, Sarajevo 1938) sayılabilir. Yaptığı birçok çeviri içinde Arapça'dan tercüme ettiği binbir gece masalları (*Hiljadu i Jedna Noć*, Sarajevo 1925), Halit Ziya Uşaklıgil'in *Saliha Hanım* (*Saliha Hanuma*, Sarajevo 1923; Zagreb 1953), Reşat Nuri Güntekin'in *Çalikuşu* (*Grmuša*, Zagreb 1962) adlı romanları anılabilir. Bunlardan başka Türkçe'den çevirip çeşitli dergilerde yayımladığı tefrika halinde romanların başlıcaları şunlardır: Reşat Nuri Güntekin'in *Dudaktan Kalbe* (*S Usana na Srce*), Erçümen Ekrem Talu'nun *Gün Batarken* (*Kada Sunce Zalazi*), Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnû* (*Zabranjena Ljubav*), Halide Edip Adıvar'ın *Kalp Ağrısı* ve *Handan* (*Bolja na Srce ve Handana*), Vesaf Kadri Moralzâde'nin *Safiye* (*Safija*), Güzide Sabri'nin *Ölmüş Bir Kadının Evrâk-ı*

Fehim Spaho

Metrukmesi ve Nedret (Zaostale Bilješke Umrle Žene ve Nedreta). Kaleme aldığı 100'den fazla makale ve kısa çevirileri de dergilerde çıkmış olup oruç, gayri müslimlerle evlilik, panislâmist fikirler, dinî eğitim özerkliği, takvime ait konular, Hüseyin Kapetan Gradaşçević'e ait bazı dokümanlar, Karadağ Podgorica bölgesine ait örf ve âdetler, Sırplar'ın ayaklanması vb. konuları ihtiva etmektedir (Fehim Nametak, I, 119-123; Mahmud Traljić, XVI/4 [1944], s. 65-66). Onun Truhelka, Hamdija Kreševljaković gibi araştırmacıların ilmî projeleri için bazı Osmanlı belgelerini Boşnakça'ya çevirdiği de bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hamdija Kreševljaković, "Merhum Fehim ef. Spaho (1877-1942)", *Narodna Uzdanicna*, Sarajevo 1942, s. 22-25; Ljubinka Rajković, *Turski Pesnici i Pripovedači kod Srba i Hrvata*, Beograd 1968, s. 49-50; Fehim Nametak, "Prevodilački Rad Fehima Spahe", *Anali Gazi Husrevbegove Biblioteke*, Sarajevo 1972, I, 119-123; Ferhat Šeta, *Reis-ul-uleme u Bosni i Hercegovini u Jugoslaviji od 1882. do 1991. Godine*, Sarajevo 1991, s. 41-44; Alija Nametak, "Nekoliko Naučnih Radova Hrvatskih Muslimana iz Bosne", *Hrvatska Revija*, VIII/6, Sarajevo 1935, s. 317-319; a.mlf., "Fehim Spaho. Hrvatski Prijevod Turske Lak. 'Scapinovih Lukavština' od Moliera", *Novi Behar*, XI/24 (1938), s. 311-312; a.mlf., "Veliko Islamsko Slavje u Sarajevu. Svečana Predaja Menšure Nj. Pr. Reis-ul-ulemi", a.e., XI/24 (1938), s. 364-368; Ruža Starchl, "Une Tradition Croate des 'Fourberies de Scapin'", *Annales de l'Institut Français de Zagreb*, IV/13, Zagreb 1940, s. 105-109; Mehmed Handžić, "Merhum Fehim ef. Spaho", *el-Hidaje*, V/6, Sarajevo 1941-42, s. 150-151; Hazim Šabanović, "In Memoriam Fehimu Spahi", *Glasnik Hrvatskih Zemaljskih Muzeja u Sarajevu*, LIV, Sarajevo 1942, s. 536-537; "Merhum Fehim ef. Spaho", *Glasnik VIs*, X/3 (1942), s. 65-69; Husejin Dozo, "Znanstveni-Vjerski Rad Merhum Fehim ef. Spahe", a.e., XI/1-2 (1943), s. 1-11; Hazim Muftić, "Uspomene na Merhum Fehim ef. Spahu", a.e., XI/1-2 (1943), s. 11-16; Muhamed Mujagić, "Merhum Fehim ef. Spaho kao Predsjednik Vrhovnog Šerijatskog Suda", a.e., XI/1-2 (1943), s. 14-17; Ćiro Truhelka, "Znanstveni Rad Fehim ef. Spahe", *Novi Behar*, XVI/4, Sarajevo 1944, s. 51-52; Abdulah Bukvića, "Izbor Fehim ef. Spahe za Reisl-ulemu", a.e., XVI/4 (1944), s. 53-56; Mahmud Traljić, "Tiskani Radovi Rahmetli Fehim ef. Spahe", a.e., XVI/4 (1944), s. 64-66.

FEHİM NAMETAK – MUHAMMED ARUÇI

SPHRANTZES, Georgios

(1401-1477'den sonra)

Bizanslı tarihçi.

Hayatı hakkındaki ilk bilgiler *Chronikon* adlı eserinde yer alır. Buna göre aslen Limni adasından gelip İstanbul'a yerleşen bir ailenin çocuğu olarak 30 Ağustos 1401 ta-

rihinde doğdu (Krumbacher, s. 307). Babası İmparator II. Manuel'in saray hizmetinde yer alan kişilerden biriydi. Bu sebeple iyi bir eğitim aldı. On altı yaşındayken II. Manuel'in hizmetine girdi. Henüz yirmi iki yaşını bitirmeden 1423'te Şubat ayında II. Murad'a gönderilen elçiler arasında Loukas Notaras, Manuel Melahrinos ile birlikte bulundu. Özellikle 1421 yılından itibaren ortak imparator ilân edilen II. Manuel'in oğlu VIII. Ioannes Palaiologos'un annesi Helena ve VIII. Ioannes'in eşi tarafından himaye gördü. II. Manuel'in ölümünden sonra onun oğullarından son Bizans imparatoru XI. Konstantinos Palaiologos'un hizmetine girdi ve kendisiyle birlikte Mora'ya gitti. 5 Mayıs 1428'de Despot Konstantinos adına Glarentza Kalesi'ni Latince kardeşi Theodoros ile giriştiği Mora'daki iç mücadelede elde ettiği Andrusa, Loi, Neokastro gibi yerlerin teslim alınması işiyle de görevlendirdi. 26 Mart 1429'da Mora Despotluğu ordusuyla Patra şehri kuşatmasına katıldı, bu çarpışmalarda efendisini zor durumdan kurtardıysa da kendisi esir düştü. Fidyeye karşılığı serbest kaldıktan sonra Despot Konstantinos onu Patra meselesi dolayısıyla II. Murad'a elçi olarak yolladı (1429). İstanbul'a uğrayıp II. Murad'ın yanına gitti ve Sadrazam İbrâhim Paşa'yla buluştu. Patra konusunun çözümünde mesafe alınmasını sağladı. Eylül 1429'da Tırhala bölgesini kontrol eden Turahan Bey ile görüştü, Patra meselesini kesin olarak çözüme kavuşturdu. 1430 Martında Mora'daki iç anlaşmazlıkların çözümünde hakem olarak görev aldı. Dönüş yolunda Ayamavra (Lefkas) adası yakınlarında Katalanlar'a esir düştü, yine fidye karşılığı serbest bırakıldı. 1430 Eylülünde Patra'yı ele geçiren Konstantinos tarafından buraya yönetici tayin edildi (Colonna, s. 121). 1432 yılı Ocak ayında Bizans imparatoruna ve Osmanlı sultanına elçi olarak yollandı. 1434'te yine Atina Dukalığı'na, Osmanlı sultanına ve Bizans imparatoruna gönderildi. 1435'te Tiva ve Atina'yı efendisi Konstantinos adına teslim almak üzere görevlendirildiyse de Turahan Bey daha hızlı davranarak bunu gerçekleştirmesine izin vermedi. 1435 yılı Eylül ayında İstanbul'a gitti. 1436'da kardeşleriyle iktidar mücadelesine giren Konstantinos tarafından sultanın desteğini almak üzere elçi sıfatıyla yollandı ve bunu başarak Mora'ya döndü. Ancak Mora'da efendisini kardeşleriyle savaş halinde buldu. İmparator Ioannes'in kiliselerin birleştiril-

mesi ve II. Murad'a karşı Mustafa'nın kulanılması politikalarına şiddetle karşı çıktı ve imparatoru babasının düşüncelerine uymamakla suçladı.

26 Ocak 1438'de imparatorluk sekreteri Aleksios Paleologos Tzamplakonas'ın kızı Eleni'yle evlenen Sphrantzes'in dördü erkek, biri kız beş çocuğu oldu. Bu arada kendisine verilen çeşitli görevleri sürdürdü. 20 Ekim 1441'de bir defa daha elçi olarak Mora'dan Osmanlı sultanına ve Bizans imparatoruna gönderildi. Kasım 1442'de İstanbul'a gelen Despot Konstantinos, Silivri'yi devralarak Mart 1443'te onu buranın idareciliğine tayin etti. Bir yıl sonra Sphrantzes antlaşma gereği Silivri'yi Theodoros'a teslim edip 1444 Haziranında Mora'ya döndü. Ancak hemen elçi olarak Bizans imparatoruna, Osmanlı sultanına ve Macar kralına yollandı. 1447 Ağustosunda Konstantinos'un evlilik işine aracılık yapmak ve buradaki siyasi teşekküllerle ilişki kurmak üzere Trabzon'a ve Gürcistan'a gitti. 31 Ekim 1448'de İmparator VIII. Ioannes'in ölümü üzerine Konstantinos'un tahta çıkması konusunda desteğini sağlamak amacıyla aynı yılın aralık ayında Osmanlı sultanı II. Murad'a gönderildi. 1449'da Konstantinos son Bizans imparatoru olarak taç giyince onun yanında bulundu. Ekim ayında tekrar Trabzon ve Gürcistan'a gönderildi (Moravcsik, I, 283). Görünüşteki amaç efendisine evlilik için aracılık yapmaktı. Ancak bu bölgede bazı diplomatik girişimlerde bulundu. II. Murad'ın ölümü ve yerine oğlu II. Mehmed'in tahta geçme haberi onu endişelendirdi. İmparatoru II. Murad'ın dul eşi, Sırbistan despotunun kızı Mara ile evlendirerek yeni müttefik bulmayı tasarladı. Fakat gelin adayının red cevabı üzerine bu gerçekleşmedi. 14 Eylül 1451'de İstanbul'a geri döndü. Hemen ertesi günü bölgeyi çok iyi tanıdığı için bugünkü başbakanlık makamıyla eşdeğer bir konumda olan "megas logothetis" (Karagioannopoulos, s. 398) unvanı vaadini alarak Mora'ya elçilikle görevlendirildi. Fakat II. Mehmed'in İstanbul'u almak için Edirne'de hazırlıklara başlaması sebebiyle görev yerine gidemedi ve İstanbul'da kaldı. Nisan 1453'te başlayan İstanbul kuşatması sırasında şehri savunan askerlerin sayım görevini üstlendi. 29 Mayıs'ta esir düştü, ardından fidye karşılığı serbest bırakıldı. 1453 yılının Aralık ayında Mora'da Despot Thomas'ın emrine girdi. Eşi ve hayatta kalan son iki çocuğu esir edildikten sonra sultanın mirâhuruna satılmıştı. Daha sonra çocukları II. Mehmed